

ZAKAR PÉTER

Kossuth Lajos egyházpolitikai elvei a reformkorban

Kossuth Lajos a reformkori magyarországi ellenzéki politika alakítójaként számos esetben állást foglalt egyházpolitikai kérdésekben is. Ezen állásfoglalások hátterét, az érdekegyesítés programjába történő illeszkedését szeretnénk az alábbiakban röviden vizsgálatunk tárgyává tenni. Bevezetésünkben fel kell hívnunk a figyelmet, hogy Kossuth ez irányú nézeteinek elemzése során eltekintünk a Kossuth-kultusz vallásos jellegű megnyilvánulásainak elemzésétől, és Kossuth vallásos életével is csak olyan mértékig foglalkozunk, amennyire ezt témánk kifejtése indokolja.

A vallásához ragaszkodó Kossuth képe a 20. század elején főként Hegyaljai Kiss Géza műveiből bukkant elő, aki kiemelte Kossuthnak a gondviselésbe vetett mélységes hitét, szelídszívű emberszeretetét, toleráns vallási nézeteit, illetve azt, hogy Kossuth állandóan olvasta a Szentírást.¹ Ez a felfogás már a kortársak között sem aratott osztatlan sikert, s a modernebb szakirodalomban gyakran olvashatók olyan utalások, amelyek a fiatal Kossuth felvilágosodásban gyökerező bibliakritikai megjegyzéseire utalnak.² A Kossuth vallásosságával kapcsolatos viták jelentős része azon a félreértésen alapul, hogy nem választják szét Kossuth vallásosságát, illetve egyházpolitikai elveit.

Az egyházpolitikai elvek kialakulásának forrásai

Kossuthot szülei a protestáns hagyományoknak megfelelően, mindazonáltal toleráns szellemben nevelték. „Sohasem vettem magam, s nem vették szülőim észre, hogy vallás tekintetében vagy türelmetlenek, vagy térítgetők voltak volna; s én, szülőim, kivált igen vallásos anyám vezérlete alatt protestáns szellemirányú gyermek valék, bár oktatóim római szerzetesek” – vetette papírra 1844-ben írt önéletrajzi töredékében.³ Szakirodalmunkban gyakran felbukkanó feltételezés, hogy a fiatal Kossuthot a felekezeti előítéletektől

¹ Hegyaljai Kiss Géza: Kossuth Lajos élete. Budapest, 1940. 22–23.

² Barta István: A fiatal Kossuth. Budapest, 1966. 18–19.

³ Gracza György: Kossuth Lajos élete és működése. Budapest, 1893. 7.

nagymértékben óvhatta az a tény, hogy tanulmányai során katolikus, református és evangélikus tanintézményekben is megfordult.⁴ Ezt az állítást ugyan nem lehet forrásokkal is alátámasztani, de az biztos, hogy Kossuth a sátoraljaújhelyi piarista gimnáziumra, illetve az eperjesi evangélikus líceumra életének későbbi szakaszában is szeretettel gondolt vissza. A piarista iskola hat évről 1848. október 23-án, Magyaróváron többek között ezeket mondta Burián Boldizsár házfőnöknek és a kíséretében lévő piarista atyáknak: „Talán nem is tudják az urak, hogy én is növendékük voltam, s hogy tudományomat, s hazafiúi érzésemet önök, ha nem is egész kiterjedéssel, de legalább első magvait és talpkövéket vetették és csepegtették belém: azért is e hasznos szerzet iránt hálás érzéssel lenni meg nem szűnök”.⁵ A nyolcvanas évek elején kiemelte, hogy piarista tanítói „mindannyian magyar érzelmű, derék hazafiak voltak”, Annaira távol voltak a szektárius vakbuzgóságtól, hogy az újhelyi iskola igazgatója figyelmeztette Kossuth Lászlót, hogy fia evangélikus hitoktatásra szorul, sőt, kérésére maga vitte el a fiút Czapkay János kemencei evangélikus lelkészhez.

A mikor megérkeztek, az igazgató e szavakkal adta át a fiatal Kossuthot jövőendő hitoktatójának: „Szeretett testvérem az Úrban! Íme elhoztam hozzád atyja rendeletéből s gondviselésed alá helyezem ezt a fiút, mi igyekeztünk őt amennyire tőlünk kitelhetett bevezetni a világi tudományok útjára; vezesd be őt te a lelki üdvösség útjára hited és vallásod szerint; s a mindnyájunk közös atyjának, a szeretet Istenének áldása legyen munkáddal.” Az öreg Kossuth Lajos szerint az evangélikus lelkész és a katolikus pap összeölelkezésének „elmosódhatatlan emlékezete” úgy világított előtte „a valláskülönbség nélküli emberszeretet ösvényén”, miként a napkeleti bölcséket vezette hajdan a betlehem-i csillag a kisgyermek születésének helyszínére.⁶

Az eperjesi evangélikus líceumban eltöltött diákévek (1816–1819) is hasonlóan mély és pozitív nyomokat hagytak Kossuthban. A Pesti Naplóban, 1883-ban megjelent visszaemlékezésében így vallott az eperjesi évekről: „Ott virradott fel lelkemben azoknak az elveknek a világossága, amelyek vezéreltek viharos életemben a hazám és felebarátaim iránti kötelességnek az ösvényén, amelyek adtak, és meg vagyok győződve adni fognak halálom

⁴ Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Kossuth K. – Magyar Helikon, 1977. 11.; Fónagy Zoltán: A fiatal Kossuth. Egy valószerűtlen életpálya kezdete. Rubicon 2002/8. 5.

⁵ Kossuth szavait a mosonmagyaróvári Historia Domus alapján idézi Gál István: A piaristák részvétele a szabadságharcban (1848–49.) 18., in.: A magyar kegyes tanítórend budapesti róm. kat. kollégiumának (általános iskola és gimnázium) évkönyve az 1947–48. iskolai évről. Szerk.: Papp László és Dragos Károly. Budapest, 1948.

⁶ Pesti Napló 34. (1883. június 7.) 155. Reggeli kiadás.

órájáig mind akaratot, mind elszántságot és erőt, feláldozni életemet és vagyonomat hazám eltörölhetetlen jogainak megvédésére és polgári, nemzeti, vallásos szabadsága szolgálatában”.⁷

Kossuth 22 évesen tért haza Zemplén vármegyébe, miután befejezte jogi tanulmányait. Diplomáját 1824. november 9-én hirdették ki az újhelyi megyeházán. A vármegyei életbe fokozatosan beilleszkedő fiatalember kezdetben sok mindennel megpróbálkozott, így a történetírással is. A nagy francia forradalom történetének kivonatát 1799-ig akarta megírni, de csak az 1791. január 27-ig terjedő kivonatot ismerjük. Noha tartott a forradalomtól, bizonyos intézkedésekkel mégis szimpatizált: kiemelve közölte az egyházi javakat állami vagyonná nyilvánító, a tizedet eltörölő, illetve a nemesi előjogokat megszüntető határozatokat. Egyetemes történeti munkájának töredékeiben, amelyeket az 1820-as évek derekán, vagy azt követően vetett papírra, számos bibliakritikai megjegyzés is olvasható. A mózesi történetek – megítélése szerint – nem mentesek sem a fizikai helytelenségektől, sem a történeti képzelenségektől. A teremtéssel kapcsolatos elbeszéléseket sem tekinthetjük történeti iratoknak, mert annak egy ember sem volt tanúja. Kifogásolta a Biblia Isten-képének antropomorf voltát, Noé története kapcsán pedig leszögezte, hogy „ezen természeti történetnek egy isteni büntető ítélet gyanánt tett előterjesztése, egy az értelem s bölcselkedéssel ellenkező köznépi képzelet”.⁸

Érvelését áthatja a francia felvilágosodás gondolkozásmódja, amellyel jelentős mértékben egyik eperjesi tanára, Greguss Mihály ismertette meg. Kossuth László olyan nagyra becsülte Greguss tanárurat, hogy egy ízben, a húsvéti szünidőben házához is meghívta fia tanárát.⁹ A fiatal Kossuth Lajos ekkoriban már ismerte a francia enciklopédisták egyik utolsó jelentős alakjának, Volnay-nak a munkáit is. Gondolkozásának legmélyén azonban nem csak olvasmányai hagyhattak nyomot, hanem az 1790-es nemesi mozgalom is, amely vallási követeléseit sorába a bevett felekezetek szabad vallásgyakorlását is felvette.¹⁰ Kossuth aforizmagyűjteményében a Szentírást a keresztény status alkotmányaként határozta meg. Miután 1826-ban kinevezték a sárospataki fiókegyház ügyvédjévé és egyháztanácsai jegyzőjévé, nem csak a fiókegyház önállóságát védte az anyaegyházzal szemben, hanem az istentiszteleti nyelv magyarosítását is őszinte szívvel pártolta.¹¹

⁷ Idézi: Kertész Botond: *Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben.* Budapest, 2002. 145.

⁸ Barta István: *A fiatal Kossuth.* Budapest, 1966. 14–18.

⁹ *Pesti Napló* 34. (1833. június 9.) 157. Reggeli kiadás.

¹⁰ Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban.* Budapest, 1946. 57–59.

¹¹ Barta István: *A fiatal Kossuth.* Budapest, 1966. 23.

Az előzmények során még két szempontot kell kiemelnünk. Az egyik a birodalom által folytatott egyházpolitika, amelyet a magyar szabadelvű ellenzék kritizált ugyan, de egyes alapelveivel mégis egyetértett. A 19. századi Európában, illetve Magyarországon, az egyházaknak egyszerre több fronton kellett küzdeniük. Először is, az állam – az európai gyakorlatnak megfelelően – erőteljesen beavatkozott az egyházi életbe. A protestánsoknak és az ortodox felekezetnek az autonómiáját ugyan törvény garantálta, de az állami felügyeleti jog rájuk is kiterjedt. Másodsor, a felekezetek ennek ellenére keresték az állam szövetségét, hogy az egyre erőteljesebben jelentkező elvilágiasodással szemben felléphessenek. Az indifferentizmus főként a tanult rétegek körében hódított, de a szociális válság elmélyülésével az alsóbb rétegeket is elérte. Ez a kihívás azután különböző válaszreakciókat szült: egyesek a válság leküzdése érdekében reformokat sürgettek, mások az általuk vallott értékek határozottabb képviselésében, illetve a liberalizmus totális elutasításában látták a kiutat.¹²

A 18. század végén érvényesülő felvilágosult abszolutizmus a katolikus egyházat hazánkban is erőteljesen az állam irányítása és ellenőrzése alá vonta, miközben a bevett felekezetek számára, ha nem is egyenjogúságot, de mindenképpen szabad vallásgyakorlatot igyekezett biztosítani. E felfogás hívei a papságot állami alkalmazottnak, az egyházi vagyont pedig állami eredetű vagyonnak tartották. Ráadásul Mária Terézia császárnő 1768. december 19-én kelt legfelsőbb elhatározása szerint az uralkodó a „Subsidium ecclesiasticum pro fortificatio”-t 10 éven át, pápai engedély nélkül is be kívánta szedni.¹³ A főpapi jövedelmek megadóztatása (a taxáltatás) a jozefinista egyházpolitika integráns részévé vált. Kossuth gyermekkorára tehát egy olyan időszakra esett, amikor az egyház állami megadóztatása természetesen túnt, a papságot pedig a közjó előmozdítása érdekében fáradozó hivatalnokoknak tekintette a bécsi adminisztráció, sőt a magyarországi társadalom egyre jelentősebb része is. Az 1825. évi országgyűlésen a rendek tiltakoztak az egyházi vagyonnak a megadóztatása ellen, mivel ebben a nemesi előjogok sérelmét látták. A reformkori országgyűléseken azonban e sérelem is új értelmet és magyarázatot nyert.¹⁴

A reformkori ellenzék egyik meghatározó élménye Széchenyi István „Hittel” című munkája volt. Széchenyi vallásosságának bonyolult problematikái

¹²Hardtwig, Wolfgang: Die Kirche in der Revolution 1848/49. Religiös-politische Mobilisierung und Parteienbildung, in: Revolution in Deutschland und Europa 1848/49. Hrg. von Hardtwig, Wolfgang. Göttingen, 1998. 80–82.

¹³Maass, Ferdinand: Der Frühjosephinismus. Wien – München, 1969 116.

¹⁴Forster Gyula: A katolikus clerus sérelmei 1848 előtt és után. (Különlenyomat a Budapesti Szemle 1892. évfolyamából.) Budapest, 1892. 49–50.

nem, vagy csak igen áttételesen érhetők itt tetten. Azt azonban határozottan leszögezte a szerző, hogy az igazi egyesülést az jelentené, ha az országban szépen egybe olvadna, és egy testté válna a számtalan felekezet. Mindenki szeresse felebarátjában a hazafit, s ne azt nézze, mi módon vet számot Istenével – összegezte álláspontját a legnagyobb magyar.¹⁵ A vidéki közélet felélénkülése, a kaszinókban folytatódó viták és az európai politika fejleményei is mind-mind a változások lehetőségére utaltak. Amikor Zemplén megye, immáron a kólera-felkelés keserű tapasztalatait követően, az operátumok megvitatásához fogott, Kossuth megyei karrierjének csúcsára érkezett: a város ügyésze, a válság idején a város egyik irányítója, a helyi ellenzék nagyhatású szónoka volt.¹⁶

A reformkori politikus

A Lónyay Gábor körül csoportosuló fiatal nemesek az operátumok zempléni vitája során elérték, hogy a megye a jobbágyterhek örökös megválthatósága, a jobbágyok birtokbírhatása, az³úriszék, illetve az ősiség törvényének eltörlése mellett tette le a voksát. Ugyancsak állást foglalt a megye a tized eltörlése mellett, sőt, a jogügyi munkálatokban követelték, hogy az egyháziak szerzeményeik ¼ részét engedjék át népnevelési célokra. 1832. június 15-én került sor a tudományos és egyházi operátumok összbizottsági vitájára. A vita során kikristályosodó vélemények a nevelésügy országgyűlési hatáskörbe sorolását, a felekezeti iskolák valláskülönbség nélküli látogatásának engedélyezését, a katolikus papok nősülését, a tanítók egyházi forrásokból történő fizetését, illetve a stóladíj eltörlését sürgették.¹⁷ A legutolsó követelés világosan utal a formálódó reformellenzék követeléseinek magyarországi előzményeire is, hiszen a stóladíjkorlátozására II. József uralkodása alatt került sor, a stola baptismalis-t pedig 1785. március 29-én el is törölték, és jellemző, hogy ez a rendelkezés 1792. szeptember 7-ét követően továbbra is érvényben maradt.¹⁸

Kossuth híres beszédében, amelyet 1832. szeptember 5-én tartott a sajtószabadság ügyében, az operátumok közgyűlési vitájában, kitért a vallásra is, mint olyan tényezőre, amelynek védelmét a sajtószabadság ellenében fel szokták hozni. Azzal érvelt, hogy a vallás igazságait nem lehet sajtótámadásokkal meggingatni: „Én úgy hiszem, a vallásnak szent igazságai sokkal

¹⁵ Széchenyi István: Hitel. Pest, 1830. 226.

¹⁶ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, 1946. 70–76.

¹⁷ Barta István: A fiatal Kossuth. Budapest, 1966. 126–128.

¹⁸ Egyházi köz-ügyekben 1844-ig kibocsátott kegyelmes királyi rendelvények, kivonatban előadva. Nagyszombat, 1849. 10–13.

idvességesebb s dönthetlenebb alapokon épülnek, mintsem hogy azokat bármely fondorkodás is nem mondom eldönthetné, de csak meg is gyöngíthetné.” Arra is utalt, hogy a nagy francia forradalom alatt, a „szörnyeteg tyrannus” időszakában a vallással együtt a sajtó szabadságát is elnyomták.¹⁹ A reformkori Kossuth számára tehát – politikai szempontból – a vallás egy olyan eszmerendszerként jelentkezett, amelyre politikai ellenfelei gyakran hivatkoztak, illetve amelynek képviselői között szép számmal akadtak politikai ellenfelei is.

Ezzel együtt figyelemre méltó az a tény is, hogy Kossuth reformkori politikusként is részt vett az evangélikus egyház közéletében. Tagja volt a bányakerületi és az egyetemes közgyűléseknek, így közelről ismerhette saját felekezetének belső problémáit is.²⁰ Nyilvános, politikai működését azonban nem egyháza tanítása, hanem a magyar nemzet iránti szabadelvű

Elkötelezettsége szabta meg. Az 1832-ben megkezdett országgyűlés vitáiról készített munkájában a vallásszabadság kérdésének is egy kb. 30–40 nyomtatott ív terjedelmű munkát szeretett volna áldozni.

Noha a „Vallásszabadság az 1833-ki országgyűlésen” c. műve a császári királyi hatóságok jóvoltából végül még sem került terjesztésre, a munka szerkezete Kossuth előfizetési felhívásából jól rekonstruálható. A bevezetésben a vallásszabadsággal kapcsolatban megjelent törvények és rendeletek kaptak volna helyet. Kossuth azzal indokolta, ezt, hogy az államtudomány általános elvei szerint „a politikai reformokat a vallásszabadsági reformnak megelőzni kell, mert e nélkül a többfelekezetű nemzet morális erejét közhatású munkálkodásra összeponosítani... csaknem lehetetlen”. A szerző várakozása szerint a rendeletek kivonatai igazolni fogják azon szabadelvű politikusokat, akik nyomorgatott polgártársaik, t. i. a protestáns felekezetekhez tartozók ügyét pártfogolják. Ezt követték volna az országgyűlés vallásügyi vitáinak a részletei – folytatta Kossuth – „úgy a kerületi, mint a két tábla országos üléseiből saját jegyzetimből, melyeket azoknak mindenkor figyelmes tanúja gyűjtöttem, s mikkel országgyűlési tudósításimból a tisztelt közönségnek egy része különben sem ösméretlen.”²¹

Az egyháziak megadóztatásának nemesi alapon felfogott sérelméből az 1832–36-os országgyűlésen a reformellenzék új érvet faragott: Kossuth megfogalmazása szerint a Karok és a Rendek egyetértettek azzal, hogy az egyházi javakat közhasznú célokra lehet fordítani, és csak azért bírálta a kormány-

¹⁹ Kossuth Lajos Összes Munkái (KLÖM) VI. k. S.a.r. Barta István. Budapest, 1966. 374.

²⁰ Kertész Botond: Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben. Budapest, 2002. 146.

²¹ KLÖM VI. k. 456–457.

hatalmat, mert az nem az országgyűlés beleegyezésével történt. Az ellenzék már az 1832–36-os országgyűlésen felvetette a tized eltörlésének szükségességét és a reformkori országgyűléseken rendszeresen hangzottak el javaslatok az egyházi jövedelmek közcélokra fordításának érdekében.²²

Kossuth, 1837. május 5-én, hajnalba történt letartóztatását megelőzően, véletlenül találkozott Albach Szaniszló ferences szerzetessel, akinek prédikációit – Széchenyihez hasonlóan – maga is szívesen hallgatta. Albach ugyanis „nem vagdosott hallgatóihoz poklot, ördögöt”, hanem főként ember-szeretetet hirdetett a szószékről.²³ Fogságában „a képzelődés túlhatalma ellen” gyakorlati tárgyak feletti meditációhoz folyamodott. Részletesen átgondolt minden egyes kérdést, ami hazája állapotával volt kapcsolatos. Így hasznosította mindazt, amit a népszerű ferences hitszónoktól tanult.²⁴

Kossuth a per során védekezésébe is beépítette vallással kapcsolatos felfogását. 1839 januárjában kelt megjegyzéseiben, amelyeket védője replika-tervezetére tett, a változások támogatói között Jézus Krisztust is számba vette, mint aki tanított és reformált. A haladás szükségessége mellett érvelve, példaként említette a reformáció küzdelmeit is. „A keresztény vallás minél jobban üldöztetett s nyomatott, annál erősebb lábra kapott. Luther reformatiójának bárha következett volna oly serény és erős terjedelme, ha a stagnatio barátai tüzze, fegyverrel nem ostromolják. Úgy volt ez mindig, úgy van a mi időnkben is.”²⁵

1840. május 10-én Kossuth visszanyerte szabadságát, és ezzel együtt ismét teljes erővel bekapcsolódhatott a hazai politikai küzdelmekbe. A közvéleményt ekkoriban többek között a vegyes házasságok kérdése foglalkoztatta. Ez a kérdés pedig Kossuth számára sem lehetett közömbös, hiszen 1841 januárjának elején nőül akarta venni a katolikus vallású Meszlényi Teréziát. Kossuth feleségéről már olyan sok rosszat leírtak, hogy az ember szinte kísértésbe esik, hogy megkedvelje. Pálffy János szerint pórias büszkeség és ostobaság jellemezte,²⁶ és Széchenyi sem mulasztott el vele kapcsolatban egy epés megjegyzést tenni naplójában, mégpedig szó szerint ugyanazt, mint

²² Csorba László: A vallásalap „jogi természete”. Az egyházi vagyon problémája a polgári átalakulás korának Magyarországon. Budapest, 1999. 33–42.

²³ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, 1946. 59.

²⁴ Pajkossy Gábor: „...cserébe nyertem egész későbbi életemet”. Kossuth és fogsága, in.: Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Tanulmányok Szabad György 70. születésnapjára. Budapest, Szerk.: Orosz István–Pölöskei Ferenc Dobszay Tamás közreműködésével. 1994. 161.

²⁵ KLÖM VII. k. S.a.r.: Pajkossy Gábor. Budapest, 1989. 534.

²⁶ Pálffy János: Erdélyi és magyarországi urak. Kolozsvár, 1926. 266.

amit Kossuth engedett meg magának Bajza József házassága kapcsán apjához írt levelében, 1838. május 20-án.²⁷

Kossuth már ismerte jövendőbelijét, amikor a vezérvármegye 1840 augusztusának végén a vegyes házasságokkal kapcsolatos visszaélések megtárgyalását tűzte napirendjére. Az 1791:26. törvénycikk kimondta, hogy a vegyes házasságokat katolikus pap előtt kell megkötöni, ugyanakkor a pap nem gördíthet akadályt a házasság megkötésének útjába. A szabadelvű tábor és a protestánsok azonban ilyen akadálynak tekintették, ha a katolikus pap reverzalist követelt, vagyis a protestáns féltől elvárta, hogy gyermekeit katolikus hitben nevelje. Ha a reverzális hiányzott a házasságokat ünnepélyes külsőségek és áldás nélkül jegyezték be az anyakönyvbe (*assistetia passiva*). 1840. augusztus 27-én Kossuth is felszólalt ez ügyben Pest vármegye közgyűlésén és élesen elítélte a „keresztény szeretet papjai”-t, akik „tömött sorokban katonáskodnak a politikai harctéren, önkény és szűkkeblűség zászlói alatt”. A papságot azzal vádolta, hogy új vizályt szít a hazában, s hogy az áldás megtagadása a szeretet kötelékeinek a megszaggatása. Csatlakozott a reverzális visszavonását követelőkhöz, a megye pedig felszólította az érintett plébánost, hogy szolgáltassa vissza a reverzalist, ellenkező esetben egy protestánsokból és katolikusokból álló bizottság elé idézik. Felszólították az uralkodót is a közbelépésre és ami Kossuth gondolkozásmódjára jellemző, éppen az ő javaslatára terjesztették ki a határozat érvényét az ortodox hívőkre is, nehogy azok „az északi kolosszus”, azaz Oroszország felé forduljanak.²⁸

Kossuth 1840. december 31-én szeretett volna megnősülni, az illetékes plébános (Feichtinger Domokos) azonban – a helyi szokásoknak megfelelően – 1841. január 7-ig nem akart lakodalommal egybekötött esküvőre engedélyt adni, s ahhoz is ragaszkodott, hogy az esküvőre a paplakban kerüljön sor. Kossuth szeretett volna az illetékes egyházi főhatóságtól a háromszori kihirdetés alól felmentést kéárni, tekintettel arra, hogy Teréze „hölgyszemérmét bántotta a templombani kihirdetés gondolata”, de miután a felmentés nem érkezett meg időben, így Székács József evangélikus lelkészt is felkérte házassága hirdetésére. Magára a házasságra, miután Kossuth természetesen nem volt hajlandó reverzalist adni, a pest-belvárosi plébánián az *assistetia passiva* előírásainak figyelembevételével 1841. január 9-én került sor.²⁹ Az ifjú pár beköltözött Szép utcai új otthonába, s Kossuth 1842-ben már lényegesen visszafogottabban nyilatkozott ugyanezekről a kérdésekről. Zay

²⁷ KLÖM VII. k. 411. „Szegény tatár!” – jegyezte fel Széchenyi naplójába utalva Kisfaludy Károly A bánkódó férj c. költeményére, amelyben feleségének egy tatár általi elrablását követően sóhajtott fel e szavakkal a férj.

²⁸ KLÖM VII. 650–653.

²⁹ KLÖM VII. 664–665., 667.

Károly evangélikus főfelügyelőhöz írt leveléből kiderül, hogy továbbra is fel van háborodva a katolikus egyház álláspontja miatt, de hibának tartaná, ha a szabadelvű ellenzék részéről olyan nyilatkozatokat, vagy lépéseket tennének, amelyek katolikus polgártársaikat elidegeníthetnék tőlük. Arra is utalt, hogy a klérus fanatizmusát nem azonosítja magával a katolicizmussal.³⁰

A Pesti Hírlap szerkesztőjeként Kossuth ritkábban foglalkozott egyházi ügyekkel. Kivételt csak a protestáns unió ügye szolgáltatott, amelynek támogatására több cikk is megjelent hírlapjában és Kossuth már 1841-ben vezércikkben fejtette ki ez irányú nézeteit. Gondolatainak kiindulópontja ezúttal is a vallásszabadság: „Hitet s vallásos és erkölcsi érzelmet kényszeríteni senkire sem lehet; lelki állapot az, mely nem csak külkényszerítést nem ismer, de sőt a saját akarat hatalomkörén is kívül esik.”³¹

Történelmi tapasztalataink, hitünk és vallásunk, nemzetiségünk és jövőnk nagy érdekeink sürgetik a szerző szerint az evangélikus és a református felekezetek egybeolvadását. Kossuth sokat várt a neveléstől, amikor egy olyan nemzedék váltja fel a régit, amely már az unió szellemében kapott nevelést. A múlt keserű tapasztalatai és a különböző hitágazatok sem jelenthetnek akadályt a szerző szerint. A megoldás magyarázatát egy Claudianus idézetben vélte megtalálni: „Peragit tranquilla potestas quod violenta nenequid”. (Elvégzi a higgadt hatalom, amit az erőszak nem tud.) Az erőszak természeténél fogva képtelen a vallási ellentétek feloldására, szemben a „tranquilla volutas” mindenható erejével. Kossuth számba vette a nehézségeket is. Első helyen említette a „slavizmus ábránd szenvedélyé”-t, amely tudja, hogy az unió a magyarság számára előnyös lenne. Második akadályként bizonyos hierarchiai vágyakat említ a szerző, de nyilvánvaló, hogy tágabb értelemben a két felekezet egyházkormányzatának összehangolását tartja szükségesnek. A tennivalók között említi, hogy az egyetemes gyűlések kezdjék meg az összeolvadás előkészítését, hogy a hívők tekintéllyel bíró része nyilatkozzék az unió mellett, hogy Székács József evangélikus és Török Pál református lelkész szerkesztésében indítson a két hitvallású közösség egy közös lapot, amely az uniót népszerűsítene. Ugyanakkor negatív példaként említi Kossuth a görög szertartású római katolikusokat, akik a latinszertartású testvéreikkel nem olvadtak teljesen össze.³²

A közös lap elindult ugyan Protestáns Egyházi s Iskolai Lap címmel, az unió sokat vitatott gondolata azonban nem valósulhatott meg. Kossuth

³⁰ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, 1946. 189.

³¹ Kossuth Lajos Iratai XII. k. (Kossuth Lajos hírlapi cikkei. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1906. 108.

³² Kossuth Lajos Iratai XII. k. (Kossuth Lajos hírlapi cikkei. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1906. 109–112.

örömmel közölte lapjában az evangélikus egyház egyetemes konventjének 1841. szeptember 8-án, Pesten kelt határozatát, amely az unió mellett foglalt állást. Kossuthot megválasztották az uniót „a protestantizmus közös elvei vezérlete mellett” kidolgozó vegyes választmány tagjának. „Én, ki ezt írom – vallott olvasóinak a Pesti Hírlap 1841. évi 73. számában – egyike vagyok azoknak, kik a fenn idézett üzenetben szavokat adták, hogy az unióra tehetségök szerint közremunkálni magokat elhatározzák. A közönség, mely csekély lapjainkat pártfogására méltatja, legyen bár vallásában különböző, a haza szent nevének szempontjából közös szerelmében nem különbözik, s az unió ügye a haza szent nevének szempontjából is sokkal inkább közügy, mintsem helyeslést ne remélnénk, hahogy azt, nemcsak a vegyes választmányban, hova feleim megtisztelő bizodalma engem is méltatott, hanem épp azon úton is, mely a gróf Zay Károly által elvetett magvak dús reményű sarjadását, a nyilvánosságnál fekvő hatásnál fogva érlelni segítette, – előmozdítani ügyekezndem.”³³

A tiszántúli református egyházkerület 1841. augusztus 31-én tartott közgyűlésén kereken elutasította a tárgyalások megkezdésére vonatkozó javaslatot. Noha a tárgyalások 1842-ben megkezdődtek a két felekezet között, a részletek kidolgozására hivatott választmány 1848-ban végleg beszüntette működését. Az egységesítés fő szempontja, amint azt Kossuth is hangoztatta, a magyarosítás volt, és ezt a szlovák (szláv) nyelvű evangélikusok mindvégig hevesen elleneztek.³⁴

Ugyanakkor Kossuth nem csak lapjában támogatta a negyvenes évek első felében az unió gondolatát, hanem azt is lehetségesnek tartotta, hogy ahhoz egykor majd a katolikusok is csatlakozni fognak.³⁵

Sokat vitatta az utókor Kossuthnak a zsidósággal kapcsolatos nézeteit is. A felvilágosodás hatásán túlmenően a reformkorban a magyar liberális ellenzék – a külföldi tapasztalatokat is hasznosítva –, célul tűzte ki a felekezetek teljes egyenjogúságának kivívását, s ezzel együtt a katolikus államvallás maradványainak felszámolását. Ez a polgári jogegyenlőség bevezetéséért folytatott közdelem szükségszerű következménye volt. A magyar liberálisok felvették programjukba a zsidóság egyenjogúsítását is, remélve, hogy az ennek hatására meginduló asszimiláció a magyarság létszámát fogja gyarapítani.³⁶

³³ Kossuth Lajos Iratai XII. k. (Kossuth Lajos hirlapi cikkei. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1906. 138–141.

³⁴ Csohány János: Magyar protestáns egyháztörténet. Debrecen, 1994. 126–127.

³⁵ Kertész Botond: Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben. Budapest, 2002. 146.

³⁶ Gonda László: A zsidóság Magyarországon. Budapest, 1992. 66–73.

Kétségtelen, hogy a fiatal Kossuth az éhségmentő intézetekről 1828-ban írt értekezésében még a kocsmásos zsidóban vélte felfedezni az iszákosság-terjedésének egyik okát. Ez azonban inkább azt bizonyítja, milyen messze került a reformkori politikus az öröklött előítéletektől. Szemléletének alakulása a hazai szabadelvű ellenzék nézeteinek alakulásával volt összhangzásban, amely már az 1839/40-es országgyűlésen kísérletet tett a hazai zsidóság jogegyenlősítésére. A kísérlet a felső tábla egy részének és az udvarnak az ellenállásán ugyan megbukott, de Kossuth indokoltnak tartotta egykori szűkebb pátriájának, Zemplén megyének a megrovását, amikor az – a törvényhozás határozatával szemben – újra megszorításokat vezetett be a zsidók kereskedelmi tevékenységével kapcsolatban. Kossuth 1844-ben, szerkesztőként is leszögezte, hogy hitkülönbségek miatt nem szabad polgártársaink egy részét a polgári jogokból kizárni. Ugyanakkor Kossuth megkülönböztette az emancipáció politikai és szociális oldalát. A politikai emancipációval tehát Kossuth szerint még nem ér véget a folyamat, azt a társadalmi összeolvadásnak kell követnie. Ezért sürgette Kossuth a hazai zsidóságot, hogy törekedjék a különállás minden olyan részletét felszámolni, ami az összeolvadás akadályául szolgálhat.³⁷

Kossuth Lajos egyházpolitikai alapelvei már a reformkorban kialakultak és ezekhez haláláig hűséges maradt. Ezek között első helyen kell említenünk – Széchenyihez hasonlóan – a felekezetiesség elvetését, mint ami gátolja a nemzet összefogását, egybeolvadását. Ez tűnik elő különösen 1840. augusztus 27-én tartott, fentebb már idézett beszédéből. A felekezeti kötöttségektől történő eloldódás azonban nem volt öncél Kossuth számára, hanem egy része az érdekegyesítési politikával megcélzott végső állapotnak: a nemzeti egység kialakításának. 1841-ben, a városi választási rendszer kapcsán írt cikkében fogalmazta meg, hogy a magyaroknak „a javítás ösvényén kell haladniuk” és elérni a szakadozott nemzet egybeolvadását. Célunk, írta, hogy a „magántesületek szűkkeblű érdeke a közérdeknek ellene ne szegeztessék, sőt inkább állapot, születés, vallás és személyes viszonyok a *honpolgár* [kiemelés az eredetiben – ZP] magasztos nevezetében együvé olvadjanak”.³⁸

Kossuth tehát határozottan azon a véleményen volt, hogy a vallási hovatartozás a politikai jogok kiterjesztése során nem lehet meghatározó tényező. Ugyanakkor gondolkozásában a negyvenes években a vallási problematika mindinkább háttérbe szorult. Az 1843–44-es országgyűlésen törvény mondta ki, hogy a vegyes házasságok protestáns lelkész előtt is megköthetők, ráadásul a protestáns felekezetekbe történő áttérést is megkönnyítették a jogsza-

³⁷ Szabad György: Kossuth irányadása. Budapest, 2002. 57–59.

³⁸ Kossuth Lajos Iratai XII. k. (Kossuth Lajos hírlapi cikkei. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1906. 215.

bályok. Kossuth 1848-ban ismét hangsúlyozta, hogy Magyarországon a hivatalviselés során nem szabad figyelembe venni, ki milyen nyelven beszél otthon, illetve ki melyik templomban imádja Istenét.³⁹ Ugyanakkor a felirati javaslat híres átértelmezése során, 1848 tavaszán, amikor antiszemita zavargások törtek ki Pozsonyban, szükségesnek látta, hogy külön törvényt alkossanak, „melyben ki legyen mondva az elv, hogy jogok és kötelességekre nézve a vallás különbséget nem tesz, s a minisztérium megbízassék, hogy a kiegyenlítés módjait illetőleg törvényjavaslatot készítsen.”⁴⁰

Fontos kiemelnünk, hogy Kossuth nem csak a katolikus, hanem bármilyen más uralkodó vallás eszméjét is elvetette. Aligha véletlen, hogy 1848 tavaszán Kossuth javaslatára egészítették ki a bevett felekezetek teljes jogi egyenlőségét kimondó, 1848:20. törvénycikket további három paragrafussal, amelyek többek között az ortodox hívőkre is kiterjesztették a protestánsok számára a vegyes házasságok vonatkozásában 1844-ben megadott jogokat.⁴¹ Kossuth 1871. január 12-én kelt levelében, amelyben visszapillantott az 1848-as áprilisi törvényekre, részletesen is kifejtette, miért ellenzi az uralkodó vallás létét:

„Hogy a törvény akármely vallásnak »uralkodó vallási« állást adjon; s hogy ezen uralkodó vallás egyháza javadalmakkal, szabadalmakkal, hatalommal felruházott valóságos állami intézmény erejével bírjon, ez annyira sérti az emberi szabadság legérzékenyebb oldalát, a lelkiismeret szabadságát, annyira ellenkezik a polgári társadalom s az állami souverinitás alapfogalmival; és e mellett hazánkban annyi szenvedésnek, annyi szerencsétlenségnek, annyi viszálynak, annyi szívháborító botránynak volt a forrása, hogy eltökéllettül magunkat e borzasztó eszmét a magyar közjogból kitörölni, s helyébe az észak-amerikai jognyilatkozat (Declaration of rights) azon bölcs, igazságos és jótékony axiómáját iktatni törvénybe, hogy » semmi vallásos felekezet nem bírhat fölényvel a törvény előtt mások felett«.⁴²

Összefoglalás

Mint láttuk, Kossuth Lajos egyházpolitikai elveit részben a klasszikus liberalizmus vallásszabadságra vonatkozó tételei, részben pedig a nemzeti egység megvalósításának célja határozta meg. A szabadelvű ellenzék tagja-

³⁹ Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Kossuth K – Magyar Helikon. 1977. 123.

⁴⁰ KLÖM Xi. 685.

⁴¹ Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Kossuth K – Magyar Helikon. 1977. 123.

⁴² Kossuth Lajos iratai VIII. k. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Budapest, 1900. 341–342.

ként harcolt a protestánsok hátrányos megkülönböztetése, tágabb értelemben a lelkiismereti szabadság megvalósulása érdekében. Noha nem választható el ettől teljes mértékben, mégis inkább nemzetpolitikai célok motiválták akkor, amikor szót emelt a protestáns unó, vagy az ortodox, illetve a zsidó hívők hátrányos megkülönböztetése ellen. Szintén érdekes összevetni Kossuth valláspolitikai nézeteit a reformkor további, jelentős politikusaival is. Széchenyihez és Deákhhoz hasonlóan ítélte meg a felekezeti partikularizmust és a vallásszabadság kérdését. Ugyanakkor pályatársainál nagyobb hangsúlyt helyezett például a protestáns unió támogatására. Kossuth már több ízben említett, 1840. augusztus 27-én elhangzott beszédében a magyarországi szabadelvű ellenzék tagjait „a polgári szeretet papjai”-nak nevezte, akik „nem esküdtek össze szentségtelen kötésre, mint a pesti plébánosok az áldás megtagadására, hanem csupán a szeretet és igazság szent elveiben egyesülve, békés törvényes haladás útján ügykeztek előkészíteni ama jövődőt, melyben a nemzet tagjai valamint Istenhez így imádkoznak ’édes Atyánk, ki a mennyben vagy’, úgy a közös hazáról mindnyájan elmondhassák: édes Anyánk, ki a földön vagy’.”⁴³ Ez volt Kossuth igazi hitvallása.

⁴³ KLÖM VII. 652.